

HORATIUS A MAGYAR IRODALOMBAN.

(Második, befejező közlemény.)

2. Gondolat- és hangulatkölcsonzés.

Most rátérhetünk Horatius költészetének arra a gazdag forrására, mely talán a legtermékenyítőbben öntözte a magyar irodalom termőföldjét. Értjük *Horatius elveinek, gondolatainak, kifejezéseinek önálló költeményben való hangoztatását, ismétlődését*, nemcsak Barótitól Berzsenyi Dánielig, hanem a klasszikus iskola határain jóval túl, a nemzeti költészet klasszikusainál is.

A rendelkezésünkre álló bőséges anyagból jellemző mintákul csak Virág, Verseghy, Batsányi, Kölcsey és Vörösmarty eljáráására mutatunk rá.

Batsányi eredeti tehetség volt. Aki úgy énekel, mint ő *A magyar lantos* c. magasröptű ódájában, bizonyára távol áll a horatiusi «*imitatorum servum pecus*»-rendjétől. De hogy idegen szellemi hatások is megihlették lantja húrjait, maga is bevallja (*Poétai elmélkedések*, II. rész 1. ének):

Hagyd-el, Múza, hagyd-el a magánosságot,
Eredgy, lásd még egyszer a' Magyar Világot,
Szedgy előbb egynéhány külföldi virágot,
Zöldellő borostyánt', s gyenge mirtus-ágot...

Ezeket a külföldi virágokat jobbra a klasszikus mezőkön tépegeti. Költeményei forgatása közben találkozunk ugyan Juvenalis, Vergilius, Seneca és Catullus verseiből stb. válogatott jeligékkel is, de legsűrűbben «Tibur nagy Lantossá»-val. Így *A' magyar költő idegen földön* c. poétai elmélkedéseinek I. része fölött ez olvasható: «*Di me tuentur: Dis pietas mea Et Musa cordi est.*» *Horatius*. És a poétai elmélkedések 1. és 2. éneke élén látható mottók: «*Amat nemus et fugit urbes*» és a «*Hoc erat in votis*» is mintegy jelzi a horatiusi hatást, mely főleg ezen két éneken érezhető.

Ezeken kívül még a következő idézeteket irtuk ki: «*Donec virenti canities abest morosa*», «*Sunt certi denique fines*», «*Dulci laborum decipitur sono*», «*Justum et tenacem propositi virum*», stb. Mutatja ez a sok idézet, hogy Batsányi sűrűn kölcsönzött gondolatokat, hangulatokat Horatiusból — de a

hozzájuk fűződő költemények minden ízökben eredetiek. Átvételei csupán indítékok, motívumok, aranyhidacsok, melyeken szelleme a költészet birodalmába szállt. Olyan erős ráfeledkezés, minőt *A' keszthelyi hajóra* c. költemény mutat, alig fordul elő.

A gondolat- és hangulatkölcsönzésnek elég gyakran előforduló másik árnyalata főleg Virágnál és Verseghynél található. Pl. Virág *Szülő hegy* c. meséje bizonyára az *Epist. II; 3. 139.* sorából, a «Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus»-ból sarjadt¹

Egy nagyhasú hegy szülni készülvén, nyögött,
S legottan a hir e csodáról számtalan.
Várost s falut bejárván sokfélét beszélt.
Hát a nép nyakrafőre tódult, gyült, rohant;
Mindenki némán hallgatott. S ihol neked!
Kis egeret szállt. Jó nézők már tapsoljatok!

Verseghy *A zsémbes öreghez* c. ódája is ilyen módon kapcsolódik az *Ars poetica* egy részletéhez, mely az öreg embert ektép jellemzi: «... Laudator temporis acti, Se puero, castigator, censorque minorum».

Verseghynél így hangzik:

Ha őseidnek hajdani nyomdokit
Elhagyja lassan mostani nemzedet,
S más utra látod elszakadni
A szemesebb ifjak csatáit,

Nagyot sohajtván a magas ég felé,
Zsémbes szugodból nyögve jövendőöd,
Hogy talpig elfajult világnak
Vég veszedelmeihez közelget.

Majd a haladó kort veszi védelmébe és ezt a tanulságot vonja le:

Mig a baromnak megmarad egy nyomon
Csak erre termett oktalan ösztöne,
Szós marha volna és nem ember,
A ki az ősi nyomon maradna.

Említsük még meg, hogy sok romantikus költőnk felhasználta Horatius leggyakoribb antithesisét, a dicső múlt és a hozzá méltatlan jelen, sőt vigasztalan jövő szembeállítását. Berzenyi egy képbe foglalja a «hajdan erős» és «a romlásnak indult magyart», Külcsey *Zrinyi dalában* és *Zrinyi második énekében* kétségbeesett hazaszeretetével ugyanezen kesereg: «Itt van a hon, ah nem mint a régi», «völgyben ül a gyáva kor», «más faj állott a kihúnyt helyére, gyöngé fővel, romlott, szívtelen.»²

¹ Phaedrus IV. 22. fabulájának visszhangja is lehet!

² V. ö. Horatius *Ad Romanos* (Carm. III. 6.) ódájának evvel a részletével: «Aetas parentum, peior avis, tulit nos nequiores», vagy a 16. epódusszal: «Impia perdemus devoti sanguinis aetas.»

Könnyű ilyenek után elképzelni, mily nehéz a kutató dolga, mikor lépten-nyomon tapasztalhatja, hogy Horatius hatása nem csupán hasonló műfajok határai közé szorítkozik, tehát nemcsak ódák hatottak ódákra, episztolák episztolákra, szatirák szatirákra, hanem a legváltozatosabb «keresztvezésekben» óda episztolára, episztola ódára, szatira episztolára és így tovább. Mert igaz, hogy az akkori idők esztétikai ítélőszéke bármiféle irodalmi lopásra, sőt gyilkolásra is talált felmentő paragrafust, mégis a megtévesztés határozott célzatával válogatták össze egyesek több helyről «idegen tollaikat». Csak így keletkezhettek azok a római vigjáték után bátran «lirai contamination»-knak nevezhető furtumok, melyek felderítésében nem egyszer Conan Doyle detektívjének szívós kitartására van szükség.

Nemzeti klasszikusaink közül hivatkozhatunk ezen a ponton Vörösmarty Mihályra is. Ifjúkori kísérleteinek¹ átlapozása is meggyőzhet bennünket arról, hogy költői pályája kezdetén nagy hatással volt rá a római lírikus. A gondolat- és hangulatkölcsonzésre példa lehet (Vörösmarty VIII. 13. l.) a következő:

Megfogánál, dagadott a bérc, s már szinte neveltünk,
Czirnos egér rajtad, s árva te-benn rekedél,

mely a «Parturiunt montes...» kibővítése.

Ugyanebből sarjadt a *Muzarion* című epigramm is:

Amin rég vajudál, nagy kin közt végre kinyögted,
Szíved alatt hordott szófia gyermekedet;
Béna, vak és koldus minden tagjára szegényke;
És te örülsz, neked ő szép, deli, mert a tied.

Vagy a *Tittel a (csillagász) halálakor* bevezetése:

Téged, egek s csillag-koronák éjféli barátját,
A föld fellegein túl rideg örmi lakót...

kit ne emlékeztetne Horatius *Carm.* I. 28. kezdő soraira:

Te maris et terrae numero carentis arenae
Mensorem cohibent, Archyta...

Sőt az e fajta gondolafoszlányokon kívül egész költemények utánzatára is rábukkanhatunk. Például *A korcsokhoz* c. óda szenvedélyes árja teljesen horatiusi mederben hömpölyög, ha más partokat ostromol is, mikor Horatius VII. epodosa kezdő sorainak:

Quo, quo scelesti ruitis? aut cur dexteris
Aptantur enses conditi...?

¹ Gyulai, *Vörösmarty Mihály összes munkái.* VIII. köt. és Bratis kiadása.

hatása alatt így kiált föl:

Hová rohantok átkozott gonosz fiak?
Mi készit ezekre? büntetlen
Fog hát az undok visszaélés bennetek
Tenyészni, gyáva fajzatok?

Épen így a *Sok vész riaszt* kezdetű költemény is egészen horatiusi motivumokon gördül le, jóllehet már erősen érezteti a későbbi nagy lírikust.

Sok vész riaszt a tengerek árjain,
Mégis vak hittet sürgeted árbocziá,
Hogy a remény majd egy Charybdis
Mérge öblén, veled elmerüljön...

Boldogtalan! — járj! Már tova hányatik
Hajód, vitorlád már szakadoz, bomol,
Zug a dagadt víz árja, s színét
Eszaki szél dühe ostromolja... stb.

Vajjon kinek ne jutna eszébe e sorok láttára a híres Carm. I. 14. *Ad Rem publicam*?! Vagy mikor *Ypsilon-háboru* című vigjátékának előszavát olvassuk: «Ypsilon és te nyulánk Jott menjetek a szabad égre...» stb., ki ne gondolna Horatiusnak *Ad librum suum* c. kedves episztolájára? (*Epist.* I. 20.)

3. Horatius és Berzsenyi.

Minden elődénél, de minden utódánál is többet tett a klasszikus szellem, de kivált Horatius kultusza érdekében Berzsenyi Dániel. S nemcsak többet, hanem másként is tette: szellemben és művészetben nemesebben.

Miként Dante Vergiliushoz, úgy fohászkodik *Horatziushoz* c. ódájában buzdításért és ihletért «Róma felséges szavú Pindarosszá»-hoz:

Óh, te buzdítsd fel magas énekeddel
Gyenge múzsámat! te emeld magadhoz
Lantomat! fűzd rá tüzes ömledésed
Aetheri szárnyát.

Kéri, vezesse el Sabinumába, és tanítsa meg: «mint kell az idővel élni és bölcsen örülni».

Erre nyomába szegődik és bár oly hűségesen követi, mint egy magyar költő sem, még Virág sem, aki «a deák Horatius imitátora» akart lenni, mégis minden elődénél önállóbban olvasztja magába Horatius érzés- és gondolatvilágát, valamennyinél függetlenebbül dolgozza fel és szövi át a maga gondolataival és kifejezéseivel. Őserejű hatalmas tehetsége legerősebb biztosítéka eredetiségének: a lángoló nemzeti érzés,

de kivált mélységes keresztény világnézete áthidalhatatlan falat von a mester és tanítványa közé.

Ezért csak azt veszi át belőle, ami megfelel kora hangulatának, saját egyéniségének és lelki világának, és amit átvesz, azon is végigönti Horatiusnál nyugtalanabb, romantikusabb, melancholikusabb lelkének keresztényibb megnyugvását, rezignációját.¹

Horatius megénekli a hazát, a hazaszeretet dala és erényét és hőseit, jótevőit, kivált — Maecenást; erőteljes hangon hirdeti az erény, az erkölcs és nemzeti megújulás szükségességét és elsősorban az ifjúsághoz fordul, mert annak kezében van a haza jövője. Fenséges ódáiban megnyilatkozó életbölcseiségének főbb elvei: Nem a vagyon, hanem a nyugodt lelkiismeret (*aequa mens*) és a kevéssel való megelégedés (*paucis contentum vivere*) teszi az életet boldoggá; a kapzsi és tékozló egyaránt botor. Légy mindenre elkészülve, de szakaszd le minden órának virágát (*carpe diem, quam minimum credula postero*), mert ki tudja, hogy megéred-e a holnapot; a halál pedig egyformán bezörget a palota és kunyhó ajtaján. Tartsd szemed előtt mindenben, még élvezeteidben is, az arany középszert (*aurea mediocritas*). Légy istenfélő, szeresd a hazát és utánozd őseink jámbor erényeit, mert az erkölcs pusztulása a haza veszte is.

Az akkori reformokat sürgető magyar viszonyok szakasztottan ezt a «poétai receptet» írták elő Berzsenyinek is. Lehet-e csodálnunk, ha a rokon hangulat és a szinte kikerülhetetlen közhelyek ismétlődése hasonlóságot idézett elő még a kifejezésekben is?

Horatius azért áldoz múzsájának, hogy a római népet ismét méltóvá tegye jámbor és vitéz őseihez, Berzsenyi meg, hogy «újra szülje a lerogyott magyart, Pannon férfi díszét».

Lángoló hazaszeretettel ostromozza mindkettő a romlásába rohanó nemzetet.

Horatius a 7. és 16. epodosban, de kivált a *Delicta maiorum immeritus lues* kezdetű ódájában ostromozza a római népet és teljes meztelenségében állítja nemzete ifjúsága elé azt a rettenetes rombolást, mellyel az istentelenség nyomán sarjadt erkölcstelenség a római családi életet és így az egész államot dűlja. «Ébredjetek, legyetek jobbak kortársaitoknál, vagy elvesztek!» Ez a költemény alap gondolata, melynek megrázó hatását az ősök szigorú erkölcsének és páratlan vitézségének szembeállításával csak emeli:

Non his iuventus orta parentibus
Infecit aequor sanguine Punico,
Pyrrhumque et ingentem cecidit,
Antióchum Hannibalemque dirum...

¹ L. Deáki Sándor dr.: *A kétezeréves költő* 43. l.

A hazájáért aggódó római költő példájára Berzsenyi is korbácsot fon a «Romlásnak indult hajdan erős magyar» megjavítására; hogy fölrazza tespedéséből, saját romlott, tisztátalan lelkének tükrébe nézeti, «rút sybarita váz»-nak mondja, de főbűnének mégis azt tekinti, «hogy letépte fényes nemzeti bélyegét» s «elődeinknek bajnoki köntösét s nyelvét megútván, rút idegent cserélt». Majd így jajdul föl:

Oh, más magyar kar mennyköve villogott
Attila véres harcai közt, midőn
A félvilággal szembeszállott
Nemzeteket tapodó haragja...

Végül is mindketten elkényszeredve a mindent megrontó, felforgató, romboló, de felelőtlen Időt, a *damnosa diest* teszik felelőssé a nagy pusztulásért!

De mennyivel fenségesebb és erőteljesebb Berzsenyink fináléja:

Felfogat a nagy századok érceze
Mindent: ledől a nemes Ilion,
A büszke Kárhágó hatalma,
Róma, s erős Babylon leomlott.

Amily elkeseredéssel tölti el Horatiust a nemzeti pusztulás, erkölcsi süllyedség, a sívár jelen és a polgárháborúk iszonyata: époly áradozó lelkesedéssel magasztal minden felemelő mozzanatot, dicsőíti a vitéz, derék és jellemes férfiakat. Így a Carm. IV. 4-ben Drusust, Augustus mostohafiát ünnepli, a kelta törzsek diadalmas leverőjét. Ebben olvashatjuk ezeket a híres sorokat:

Fortes creantur fortibus et bonis;
Est in iuvenis, est in equis patrum
Virtus, neque imbellem feroces
Progenerant aquilae columbam.

Berzsenyi is fellelkesedik az 1797-ben Szombathelyen gyülekező «felkölt» nemesség megmozdulásán és ekkép köszönti:

Csak sast nemzenek a sasok,
S nem szül gyáva nyulat Nubia párduea.

Horatius a törhetetlen akarató, semmitől vissza nem rettenő, elszánt férfit ezekkel a közismert szavakkal jellemzi (Carm. III. 3.):

Iustum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava iubentium,
Non voltus instantis tyranni
Mente quatit solida, neque Auster...
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.

E felséges sorok, melyek nem egyszer a vérpadon nyújtottak enyhületet nagylelkeknek, a hagyomány szerint Haj-

nóczynak, a Martinovics-féle összeesküvés egyik vezéralakjának is, élénk visszhangot keltettek a magyar irodalomban is. Virág Benedek is ennek hatása alatt írta:

A nagyraemett, bátor az ég szakad,
S bús csattogással mennykövi hullanak,
A nagyraemett istenének,
Féli s imádja dicső hatalmát.

Ugyanez a gondolat Berzsenyi lantján ekkép csendül meg:

A nagyraemett...

A századok bús omladékain
Állva marad. (Gr. Festetics L.-hoz.)

Horatius nagy tetteket, elévülhetetlen érdemeket dicsőítő ódáinak alapgondolata: *Dignum laude virum Musa vetat mori.*¹ Mily önállósággal zengi utána Berzsenyi *Felsőbüki Nagy Pálhoz*:

A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitor és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek s jövődő
Századok áldják.

Mindketten egyaránt érzik és hirdetik a jámborság, az arany középszer, az idő és költészet becsét.

Óh, ti elrejtett kalyibák lakói,
Régi jámborság s te arany középszer!
Üjetek mellém küszöbömre: vigan
Látlak, öllelek...

kiált föl Berzsenyi. (*A jámborság és a középszer.*)

A híres horatiusi szállóige: *Carpe diem, quam minimum credula postero*, milyen máskép hangzik Berzsenyinél:

Minden órának leszakaszd virágát.
A jövődönék sivatag homályát
Bízd az Istenség vezető kezére
S élj az idővel! (*Barátomhoz.*)

A múzsa Horatiusnál nemcsak halhatatlanít, de boldoggá is teszi a költőt, ha lelkiismerete nyugodt, és a szíve tiszta, ép ezért:

Pone sub curru nimium propingui
Solis, in terra domibus negata:
Dulce ridentem Lalagen amabo,
Dulce loquentem.

¹ V. ö. Virág, *Bydeskúti vitéz hazánkfianak emlékezete*:

Pusztá halmodról ne törődj; barátod
Lantja megtisztel, mivel érdemes vagy.

Berzsenyi így zengi utána:

Vessen a végzet valamerre tetszik,
Csak nehéz szükség ne zavarja kedvem:
Mindenütt boldog megelégedéssel
Nézek az égre...

Essem a Grönland örökös havára,
Essem a forró szerecsen homokra:
Ott meleg kebled fedez, óh Camena,
Itt hűvös ernyőd.

Horatius kivált élete alkonyán, Sabinumában, érzi a Camena áldását, mikor megszabadulva a közélet és érzéki örömök nyügeiből megszállotta «a bölcs és jó öregek lelke és elfogta a tanítás vágya s kedve», és megírta az *Ars poëticát*, melyet később az európai költészet minden hegye-völgye visszavert, mint valami örök szózatot. (Beöthy Zs.) Hogyha maga már nem áldozhat a régi hevével műzsájának, legalább annak méltó szolgálatára tanítsa az új nemzedéket. Berzsenyi is élete alkonyán, mikor már «elestvéledett», egyedül a műzsa karjában keres és talál vigasztalást szomorú magányában. Ó, de minő más ez az «elestvéledés»? Egészen az emmauszi tanítványok hangulata, mikor a körükből távozni készülő Üdvözítőt esengve kérik: «Maradj velünk, Uram, mert már esteledik!» «Kegyes tündér» neki a műzsa, ki végigragyog bús éjszakánkon. (A *Mússához*.)

Horatius minden sebre keres és talál balzsamot, minden sorscsapásra, helyzetre szolgál okos tanáccsal, intelmekkel, de filozofiája egy helyen állandóan vérzik: a hervadás, elmúlás, mulandóság és a halál ellen nem lel vigasztalást. A pogány vallás nem tud segítségére sietni, legfeljebb a halál demokratizmusában nyújt némi enyhületet. Ó, mily fájdalmasan sóhajtja (Carm. II. 14.):

Eheu fugaces, Postume, Postume,
Labuntur anni, nec pietas moram
Rugis et instanti senectae
Afferet indomitaque morti...

Berzsenyit is elfogja a borongás:

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg:
Minden csak jelenés, minden az ég alatt,
Mint a kis nefejejs, — enyész.

(Közelítő tél.)

A horatiusi mondás szerint:

A sápadt, zord halál egyként bezörget
A koldusok és királyok ajtaján.

Berzsenyi pedig így szólítja meg a Halált:

Te a durva tyrann bitorát elveted,
Mint a koldus utált élete terheit.
S a szent emberiség jussa szerint
Egy rangot s nyugalmat adsz.

Eddig még csak található egy-két érintkezési pont, de végül teljesen külön válik a két költő gondolatvilága. A rettenetes horatiusi kijelentés: «*Omnes eodem cogimur*» mindennél jobban igazolja, hogy a költő korántsem megnyugodva, hanem csak a végzet kérlelhetetlen hatalmának, vad kényszerének engedve száll alá a kietlen, könyörtelen Hades ölébe, a sötét, szomorú Tartarusba. Ezzel szemben milyen bizalommal, édes reménnyel és élő hittel zengi Berzsenyi:

Bizton tekintem mély sirom éjjelét!
Zordon, de oh, nem, nem lehet az gonosz,
Mert a te munkád; ott is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.

Mert szépen mondja ugyan a pogány költő, hogy még a királyokon is hatalma van Juppiternek, aki az egész mindenséget megmozgathatja szemöldökével (Carm. III. 1.), de hát ez a főisten voltaképpen csak élettelen, üres absztrakciója a bölcséletnek, valójában a görög mintakép szerint antropomorphisált felsőbb lény, magasabbrendű, tökéletes ember, aki csak abban különbözik a szegény földi halandótól, hogy a vére fehér ichor, étele ambrózia, itala nektár, és betegség, öregség meg halál nem érheti — de máskülönben minden szenvedés és szenvedély rabja lehet.

Mennyivel fenségesebb, mindenhatóbb Berzsenyi élő hittel megrajzolt Istene, akiről teljes meggyőződéssel énekl:

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, a te szemöldököd
Ronthat, teremthet száz világot.¹

Végül párhuzamunk kiegészítésére, sőt megkoronázására ide iktatjuk Gyulai Pál mélyen szántó kritikájának következő részletét: «Berzsenyi fölülmúlja Horatiust érzelmeinek hevével és fantáziájának merészségével, de mögötte marad sokoldalúság, humor és szeretetreméltóság dolgában. Ő mindenekfölött ódaköltő, ebben azonban ifjú hevével lüktető ereje és merész röptű fantáziája mestere fölé emelik.»²

¹ V. ö. mindkettőt Homeros *Iliasa* I. énekének ama felséges három sorával, mely Phidiást a világhíres olympiai Zeus szobrának megörökítésére ihlette.

² *Horatius és a klasszikus óda*. Könyvmatos ívek.

III.

Miért lett épen Horatius az ideál?

Végül meg kell felelnünk arra az önkényt felvetődő kérdésre is, hogy költőink miért épen Horatiust választották mintaképüknek, holott — s erről a klasszikus-kori irodalom egyszeri áttekintése is meggyőzhet — sűrűen forgatták a többi nagy római költő műveit is, s a latin nyelv teljes birtokában¹ valóban játszi könnyűséggel olvasták Vergilius, Ovidius, Propertius, Catullus, Livius, Tacitus, Seneca, Plinius, Lucretius stb. műveit. Hogy mégis Horatius lett az ideáljuk, annak okait a korviszonyok hasonlóságán kívül egyfelől irodalmunk akkori állapotában, másfelől a római Horatius eszmevilágának egyetemességében kell keresnünk.

Beulé, Augustus korának egyik legalaposabb ismerője, meggyőzően bizonyítja², hogy a köztársaság romjain felépült császárság nemcsak a régi római virtust temette el, hanem az önállóság sírját is megásta minden téren. Augustust azokhoz a csalogató madarakhoz hasonlítja, amelyek a szabadon élő szárnyasokat kalitkába csábitják és mintegy megkedveltetik velük a fogságot. Ezért iratkozik a császárság korában lehetőleg mindenki Epikuros, a «magister otii» iskolájába, aki a boldog élet első feltételének a nyilvános szerepléstől való teljes visszavonulást: az *otiumat* hirdette. Vagyis mikor Tacitus szerint Augustus «*milites donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit*»³, mint Beulé mondja, ügyességével megalkotta azt, amit politikai nyugvó ágynak lehetne nevezni, azt az édes-kellemes érzést, mely leemeli a polgárok válláról saját ügyeiknek gondját s megfosztja őket az ellentálláshoz szükséges erélytől a válság és veszély napjaiban, mikor bátorságukról kellene bizonyosságot tenniük.⁴

¹ Baróti Szabó, Virág, Dayka, Batsányi, stb. latinul is pompásan verseltek. Baróti Szabó nem egyszer «kettős nyelven», azaz latinul is kidolgozta ugyanazt a témát. Olvassuk el pl. azt az ódát, *Midőn a Kassai Királyi Iskolák... ujollag bé állanának*:

Regreditur studiosa Cohors, ut vere per aequor
Camporum in flores teneros, queis sugere mella
Consuestis, revolatis, apes. Resplendeat aula
Musarum ablato spatii squallore bimestris...

Mint kikelet' méh rétnek ered meg szállja megintlen
Flórának hímest kebelét; jő vissza Deákosság.
Rajta tehát: szem elől tűnjön két hólnapi szennye,
És új színt vévén a' Musák udvara nyiljon...

Mily könnyen folyik tollán a latin és mily döcögösen a magyar hexameter!

² Beulé, *Augustus családja és kora*. Olcsó Könyvtár.

³ *Annales*, I. 2.

⁴ Beulé id. műve, 17. l.

A hatalom ezen szelid nyomása alatt lassan-lassan halotti csönd, teljes mozdulatlanság állott be a szellemi világban, és ezt úgy hirdették, mint a világ üdvét. Sőt akadt költő is Horatius személyében, aki a hanyatló kor életbölcességét a következő tetszetős világnézetbe foglalta össze. Nem tudjuk megállni, hogy ne Gyulai Pál örökszép reprodukciójában (*Horatius olvasásakor*) tolmácsoljuk ezt az életfelfogást:

A bölcsesség Epikur tudománya,
És az egyetlen erkölcs az eszély;
A közügyektől vonulj a magányba,
Történjék bármi, türd el, vígan élj!

Nézd, nézd Soractét magas hó borítja,
Tégy fát a tűzre, bőven tölts, igyál;
Ne kérdezzed, mi a jövőnek titka,
Előbb-utóbb csak eljő a halál.

Addig hát élvezd, a mit sorsod enged,
Óveze myrtus fényes fűrteid',
Ne vesd meg a bort, tánczot, dalt, szerelmet,
Az élet drága, legfőbb kincseit.

Boldog, ki messze a világ zajától
Földétímívelve önkedvére él,
A gazdagság- és szegénységtől távol,
Arany középszer, benned hisz, remél.

A bérczoromra sujt inkább a villám,
A szél a legmagasb fát dönti meg,
De minden oly ép Tibur völgye táján,
Virágon, bokron lágy szellő lebeg...

Vonzó ez a világnézet, különösen ebben a művészi keretben, de vajmi könnyen veszedelmessé válhatik. A magábamerülés minő hamar fajulhat önzéssé, a lélek egyensúlya tértelenséggé s az arany középszerhez mily közel áll a megalkuvás, mikor

Oda a hit és oda a szabadság,
Egy ember Isten — hogy türhetni meg?!
Dicsőségát lángelmék harsogtatják,
Nincs többé nép, csak élvező tömeg...

És ha talán Augustus szelid uralma nem idézte is még elő egészen ezt a szomorú változást, de az utódai alatt beköszöntő vad zsarnokságnak már legfélelmesebb fegyvere az otium mellett csakugyan a *servitium*, a szolgálkúség lett, mely csak áldozatokat, vagy hízelgőket, termett.

A XVIII. század végén épen ilyen sívár és hanyatló volt a magyar közélet is. Már majd száz éve csupán névleg vezette a nemzet a közügyeket. A nagy politikát a császári ház intézte, az országgyűlés csak forma volt, össze sem igen hívták; a főnemesség a bécsi udvar fényében sütkérezett,

egészen elidegenedett hazájától és ősei nyelvétől, a falusi kúriájába temetkező eldurvult köznemesség is elvesztette minden érzékét a nagy szempontok, nemzeti érdekek iránt. II. József erőszakos intézkedéseivel ugyan akaratlanul is fell villanyozta a nemzeti életet, de a tespedés hosszú százada megrontotta a nemzet erejét s csakhamar visszatért minden a régi mederbe: a nemesség úri és durva szenvedélyeihez, az arisztokrácia meg az udvar féltve őrzött körébe.

Ezért kellett oly nagy hatást kelteniük Horatius ódáinak, melyek rokon viszonyok szülőttei voltak, ezért ébresztettek is rokon hangulatot, kivált Berzsenyi művészi és majdnem teljesen önálló reprodukcióiban. Mert míg egyrészt az arany középszer, a független visszavonulást, az élet okos élvezetét, a mulandóságot, a költői hivatás becsét zengő ódái épúgy megfelelnek a kor hangulatának, mint az ébredező nemzethez intézett hazafias buzdításai, addig másrészt remek kompozíciói, metrumainak sokfélesége és tisztasága, nyelvének tökéletessége, hajlékonysága szinte felhívta a követésre, oly korban, mikor a nyelv és verselés pallérozatlansága és minden számbavehetőbb irodalmi előzmény hiánya idegen minták utánzására kényszerítette írónkat. Ezenfelül a horatiusi metrumok terén tett kísérletek fényesen bebizonyították, hogy nyelvünk a legszebb klasszikus metrumokra: az alkaioi, sapphói, asklepiadesi verszakokra éppen oly hajlékony, mint a klasszikus nyelvek.

Viszont nem szabad felednünk, hogy azok az egyezések, amelyeket Horatius és igazi nagy költőink műveiben találunk, legtöbbször teljes joggal véletlen összetalálkozásoknak tekinthetők, vagy helyesebben: az emberi gondolkodás, érzés, költői nyelv és retorika *közhelyeihez* sorozhatók inkább, mintsem a a szorosan vett, közvetlen horatiusi hatások közé. Így mikor Gyulai *Barátom halálára* irt gyönyörű költeményében olvassuk, hogy

Távol a hontól, külföld sivatagján,
Hol nem szeretnek és nem szerethetünk...
Még betegébbé tón a honvágy bűja,
Már ott lebeg a halálangyal, ott,
De mintha szánna, meg nem érint ujjá,
Ha perezre bár, részvétre olvadoz,
S hogy enyhítse a szörnyű, kínos lázat,
Vissz'adta néked álmodban hazádat...

ugyan ki merne a horatiusi *Patriae quis exul se quoque fugit?* hatására gondolni!?

Igaza van Gyulainak: «a hit, hogy a múzsa halhatatlanná teszi az embert, oly régi, mint az, hogy hősokról énekelnek.» Éppen olyan régen tapasztalja az ember a szerencse forgandóságát, a szárnycsúszó idő rohanását, oly régóta érzi a mulandóságot

és honvágy fájalmát, a bor szívdertő és mindent kiforgató hatását, főleg télen, «barátságos, meleg szobában,» stb.

És Horatius hatása azért is oly általános és közvetlen, mert a fentebb említett hurok mindegyikét megüti, eszméi egyetemes világeszmék, átölelelik az ember egész érzelme- és gondolatvilágát és mindenkinek a legkönnyebben érthető módon tolmácsolják. Ez magyarázza meg azt a sajtóságot tüneményt, hogy a római irodalom többi koszorúsának hatása miért törpül el annyira a «*Romanae fidicen lyrae*» varázserejű dalai mellett.

*
*
*

Mindent összefogva, bizvást kimondhatjuk, hogy Horatius hatása a magyar irodalomra mélyreható és jótékony volt. Jól mondták, ha egyebet sem eredményezett volna, mint azt, hogy egy Berzsenyit nevelt, akkor is végtelen becsűnek tartatnók — de Horatius hatása sokkal egyetemesebb.

Olyan korban, mikor a magyar irodalom megfelelő előzmények hiányában idegen minták után indulni volt kénytelen, mikor a magyar nyelv nehézkes, költői kezelésre alig alkalmas, a stílus szertefolyó, a verselés művészietlen volt, Horatius a maga formai tökéletességével, remek kompozícióival, kifejező nyelvvel, metrumainak tisztaságával és a tartalomhoz simuló ritmusával nevelője lett a nemesebb ízlésnek, simítója a nyelvnek, mestere a verselésnek.

És mikor nálunk is elkövetkezett a jobb kor, és kigyúlt benne a nemzetiségi eszme, a nemzeti lélek és ethos, ez az áramlat elsöpörte ugyan a magyar Parnasszusról a klasszikus iskola istenvilágát és idegen fogalmait meg külsőségeit, de átvette a letűnt idők legnagyobb ajándékát: a kiművelt ízlést, metrikát és költői nyelvet, melyen bizton haladhatott emelkedése ösvényén.¹ Az elfogulatlan kutató kénytelen beismerni, hogy mindennek megalkotásában a klasszikus iskolának, de különösen Horatiusnak elévülhetetlen érdemei vannak.

Hogy pedig Horatius közvetlen hatása az ódai szárnyalás csapongása közben később is megihlette a magyar költők lelkét, arra például szolgálhat Gyulai Pál gyönyörű ódája: *Horatius olvasásakor*. A bánatos költőnek még Világos is Horatius Philippijét juttatja eszébe:

Oh édes hang, oh gyönyör nagy költője,
Ne bájold el borongó lelkemet!
Nekünk is ott áll Philippi mezője,
Hol annyi sok, hol minden elveszett...

¹ V. ö. Fejér Adorján, *Horatius hatásának nyomai a magyar klasszikus kor költészetében*.

De Horatius hatása még ma sem zárodott le, hanem egész gondolatvilága és nagyon sok kifejezése annyira felszívódott irodalmunkban, hogy részint öntudatlan alkalmazásban, részint kikerülhetetlen közhellyé alakulva állandóan ott lüktet annak vérkeringésében.

Valóban «exegit monumentum aere perennius!».

FEJÉR ADORJÁN.